

Geçiş Ekonomilerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

The Relationship between Public Expenditures and Economic Growth in Transition Economies

Asst. Prof. Dr. Mustafa Batuhan Tufaner (Beykent University, Turkey)

Abstract

The effect of public expenditures on economic growth gained importance, especially after the First World War. In this study, the effect of public expenditures on economic growth was analyzed using data from the 1996-2017 period for 12 Transition Economies (Azerbaijan, Belarus, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, Russia, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine, and Uzbekistan) in the transition period. In this context, the relationship between public expenditures and economic growth is investigated by applying unit root test, short and long term cointegration tests and causality tests. According to the results of the analysis, there is a long-term negative cointegration relationship between public expenditures and economic growth. However, there is a two-way causal relationship between public expenditures and economic growth.

1 Giriş

Kamu kesiminin ekonomik faaliyetlerdeki yeri ve önemi iktisat literatüründe uzun yıllardan beri tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların odak noktasını, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkinliği oluşturmaktadır. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tarihsel sürecine bakıldığında, 1917 yılındaki Rus Devrimi'nin ve 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'ın dönüm noktaları olduğu ifade edilebilmektedir. Özellikle, Büyük Buhran döneminde Klasik iktisadi paradigmanın bu krize çözüm bulamaması bu çıkış noktasının temel nedenini oluşturmaktadır.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 19. yüzyıldan beri tartışılmalı bir konudur. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, Wagner ve Keynes tarafından geliştirilen iki farklı teorik çerçeveye dayanmaktadır. Wagner ekonomik büyümenin kamu harcamalarının nedeni olduğunu ileri sürerken; Keynes ise kamu harcamalarının ekonomik büyümenin nedeni olduğunu ileri sürmektedir.

Özellikle geçiş sürecindeki ekonomilerde kamu harcamaları, milli gelirin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Geçiş ekonomilerinde kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi konusunda literatürde fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda, geçiş ekonomilerinde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ortaya konulması hem teorik hem de ampirik açıdan büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, çalışmada 12 geçiş ekonomisinde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın nispeten kapalı ekonomiler olarak tanımlanan geçiş ekonomilerinin iktisadi gelişim sürecinin incelenmesine yönelik literatüre katkı yapması düşünülmektedir.

Çalışmanın ilk kısmında, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalara yönelik ampirik literatür ele alınmaktadır. İlerleyen kısımda, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan teorik çerçeve sunulmaktadır. Takip eden kısımda, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ampirik analizi yer almaktadır. Bu bağlamda, 12 geçiş ekonomisi 1996-2017 dönemi için panel veri analiziyle incelenmektedir.

2 Teorik Çerçeve

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, iktisat literatürünün temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Temelde, kamu harcamalarının artması ekonomik büyümeyi arttırsa da, bu etki azalabilmekte hatta ekonomik büyümeyi azaltabilmektedir. Kamunun ekonomik faaliyetlerde yer almaması durumunda üretim düzeyi nispeten düşüktür. Bu durumda kamunun payının artması, ekonomik faaliyetlerin yükselmesini sağlamaktadır. Ancak, vergi oranlarının artması ve buna bağlı olarak kamu harcamalarının azalan getirisi üretim düzeyini ve etkinliği azaltabilmektedir.

Kamu harcamalarının etkinliği ve üretim düzeyi üzerindeki etkisi, ülkelerin sosyal, ekonomik ve hukuki yapısına göre değişebilmektedir. Uzun bürokratik süreçler veya yüksek kamu borcu faizleri, kamusal harcamaların etkinliğini azaltmakta ve üretim seviyesini düşürmektedir. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirleyen üç temel faktör bulunmaktadır. Bunlar; ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, kamu harcamalarının türü ve kamu harcamalarının finansman yöntemleridir. Az gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının artması ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken, gelişmiş ülkelerde ise negatif yönde etkileyecektir. Kamunun beşeri sermaye yatırımlarına yönelmesi ekonomik büyümeyi teşvik ederken, kamusal tüketim harcamalarının artması ise ekonomik büyümeyi düşürecektir. Benzer biçimde, kamusal harcamaların merkez bankası kaynakları veya iç

borçlanma yöntemleriyle finanse edilmesi ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olacaktır (Uzay; 2002; 162).

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri kadar olumsuz etkileri de bulunabilmektedir. Özel sektörün yetersiz kaldığı alanlarda faaliyet göstermek suretiyle talebin artırılması, altyapı hizmetlerinin sağlanması, özel yatırımların teşvik edilmesi ve rekabet yaratarak karşılaştırmalı üstünlük oluşturulması kamu harcamalarının olumlu etkileri arasında gösterilebilmektedir. Kamusal harcamaların en büyük olumsuz etkisi ise, özel sektör yatırımlarının dışlanmasıdır. Bunun yanı sıra; azalan getiri, piyasa şartlarına kısa sürede uyum sağlanamaması ve kamusal harcamaların verimliliğinin düşük olması kamusal harcamaların diğer olumsuz etkileri arasında gösterilebilmektedir.

3 Literatür

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki çeşitli teorik ve ampirik çalışmalarla incelenmiştir. Çalışmaların bir kısmı kamusal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu ileri sürerken, bir kısmı ise negatif bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmalarda farklı ülke gruplarının, araştırma yöntemlerinin ve ampirik metotların uygulanması farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmaların kendi koşulları içerisinde değerlendirilmesi ve sonuçlarının buna göre yorumlanması önem taşımaktadır.

Yazar	Yıl Aralığı	Ülke	Yöntem	Sonuç
Landau (1986)	1960-1980	65 Gelişmekte Olan Ülke	Panel regresyon	Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır.
Romer (1989)	1960-1985	112 Ülke	Panel regresyon	Toplam kamu harcamaları ekonomik büyümeyi arttırırken, kamusal yatırım harcamaları ise ekonomik büyümeyi azaltmaktadır.
Barro (1991)	1960-1985	98 Ülke	Panel regresyon	Kamu harcamalarının GSYH içindeki payının artması ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilerken, kamusal yatırım harcamalarının artması ise ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
Oktayer ve Susam (2008)	1970-2005	Türkiye	En Küçük Kareler	Toplam kamu harcamaları, cari kamu harcamaları ve yatırım kamu harcamaları toplam üretimi arttırmaktadır.
Ağayev (2012)	1995-2009	10 Eski SSCB Ülkesi	Panel eşbütünleşme ve nedensellik	Kamu harcamaları ve gelir düzeyinin eşbütünleşik olduğunu bulmuştur. Ayrıca, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Esen ve Bayrak (2015)	1990-2012	5 Türk Cumhuriyeti	Panel eşbütünleşme ve nedensellik	Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki bulunmaktadır.
Balıkçoğlu (2016)	1992-2014	12 Geçiş Ekonomisi	Dinamik panel	Kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir ilişkiye rastlanamamıştır.
Şanlısoy ve İkinci (2019)	1991-2015	Kazakistan	NARDL	Kamu harcamalarının artması ekonomik büyümeyi arttırırken, kamu harcamalarının azalması ise ekonomik büyümeyi etkilememektedir.

Tablo 1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Araştıran Çalışmalar

Tablodan görüldüğü üzere, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sonuçları ülkelere, yıl aralığına ve ampirik yöntemlere göre değişebilmektedir. Çalışmaların bir kısmı kamu harcamalarının ekonomik büyümenin itici gücü olduğunu savunurken, bir kısmı ise ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyen bir yük olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla, bu iki değişken arasındaki ilişki için genel geçer bir sonuca ulaşmamaktadır.

4 Ampirik Analiz

Çalışmada kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki seçilmiş geçiş ekonomileri (Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna) ve 1996-2017 dönemi için incelenmektedir. Kamu harcamaları için “kamu harcamalarının GSYH’ya oranı”, ekonomik büyüme için ise “GSYH büyüme oranı” değişkenleri kullanılmıştır. Veriler Dünya Bankası/Dünya Kalkınma Göstergeleri veri setinden elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan model şu şekildedir;

$$GSYH_{it} = \beta_0 + \beta_1 KAMU_{it} + \varepsilon_{it}$$

Modelde yer alan GSYH gayri safi yurtiçi hasılanın yıllık büyümesini, KAMU ise kamu harcamalarının GSYH’ya oranını ifade etmektedir. ε_{it} hata terimini temsil ederken, i modeldeki yatay kesit birimleri, t ise her birime ait zaman boyutunu ifade etmektedir. Panel veri analizinde, öncelikle seriler arasında birimler arası korelasyon olup olmadığı araştırılmaktadır. Birimler arası korelasyonun olmadığı durumda birinci nesil panel veri testleri kullanılırken, birimler arası korelasyon olması durumunda ise ikinci nesil panel veri testleri kullanılmaktadır. Panel veri analizinde birimler arası korelasyonu tespit etmek için Breusch-Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata’nın (2008) NLM testi kullanılmıştır. Modelde, $T > N$ olduğundan Breusch-Pagan LM testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata NLM testinin kullanılması uygundur. Birimler arası korelasyon testlerinde sıfır hipotezi birimler arası korelasyon yoktur, alternatif hipotez ise birimler arası korelasyon vardır şeklinde kurulmaktadır.

Test	İstatistik
Breusch-Pagan LM	168.9***
NLM	22.5***
Pesaran CD	7.859***

Not: ***, %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 2. Birimlerarası Korelasyon Testi Sonuçları

4.1 Birim Kök Testi

Serilerde birimler arası korelasyon bulunduğu için ikinci nesil panel birim kök testlerinin yapılması gerekmektedir. Bu nedenle, $T > N$ koşulu bulunan ve ikinci nesil panel birim kök testleri içerisinde yer alan MADF (Çok Değişkenli Genişletilmiş Dickey Fuller) panel birim kök testi kullanılmıştır. Taylor ve Sarno’nun (1998) önerdiği MADF testinin sıfır hipotezi serinin birim kök içerdiği, alternatif hipotezi ise serinin birim kök içermediği yani durağan olduğu şeklinde kurulmaktadır. MADF test istatistik değeri kritik değerden küçükse serinin durağan olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla, yapılan birim kök testi sonucunda, her iki serinin de düzeyde durağan olduğu anlaşılmıştır.

Değişken	MADF İstatistiği
GSYH	560.070**
KAMU	894.648**

Not: Gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. **, %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3. Birim Kök Testi Sonuçları

4.2 Eşbütünleşme Testi

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığını sınamak için eşbütünleşme analizinin yapılması gerekmektedir. Serilerin birimler arası korelasyon içermesi nedeniyle ikinci nesil panel eşbütünleşme testleri arasında yer alan Westerlund (2007) panel eşbütünleşme testi kullanılmaktadır. G_t ve G_a grup ortalaması varyans oranı istatistiklerini, P_t ve P_a ise panel varyans oranı istatistiklerini temsil etmektedir. Tüm testler için H_0 hipotezinin reddedilmesi, eşbütünleşme ilişkisinin reddedilmesi anlamına gelmektedir. Aşağıdaki tabloda yer alan tüm istatistiklere göre H_0 hipotezi reddedildiğinden kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin mevcut olduğu görülmektedir.

İstatistik	Değer
G_t	-3.294**
G_a	-17.310***
P_t	-14.447**
P_a	-15.607***

Not: Gecikme uzunluğu 0-1 aralığında alınmıştır. Bootstrap sayısı 100 olarak belirlenmiştir.

*** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4. Eşbütünleşme Testi Sonuçları

4.3 Uzun Dönem Eşbütünlüme Testi

Panel eşbütünlüme testinde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkisinin tespit edilmesinin ardından, panel uzun dönem katsayılarının tahmin edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, değişkenlerin yatay kesit ortalamalardan fark alınarak dönüştürüldüğü Pedroni (2001) DOLSMG (Ortalama Grup Dinamik En Küçük Kareler) tahmincisi ile test edilmiştir. Bulunan t istatistik değerinin t tablo değerinden büyük olması durumunda H_0 hipotezi reddedilmektedir. Test sonuçlarına göre, uzun dönem parametresinin (-0.2143) t istatistiği anlamlıdır. Dolayısıyla, uzun dönemde kamu harcamalarında meydana gelen bir birimlik artışın ekonomik büyümeyi 0.21 birim azalttığı ifade edilebilmektedir.

Değişken	Katsayı	t-istatistiği
KAMU	-0.2143	-3.848**

Not: Gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. **, %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5. Uzun Dönem Eşbütünlüme Testi Sonuçları

4.4 Nedensellik Testi

Eşbütünlüme testinin ardından, modeldeki değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığına bakılmaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini test etmek için Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olmadığını ifade eden sıfır hipotezleri reddedilmiş ve en az bir birimde kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olduğu anlaşılmıştır.

Gecikme sayısı=1	W istatistiği	Z istatistiği
KAMU>GSYH	2.5061	2.7289***
GSYH>KAMU	3.1202	3.9423***

Not: Optimal gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre 1 olarak seçilmiştir.

Tablo 6. Nedensellik Testi Sonuçları

5 Sonuç

Kamu kesiminin ekonomik faaliyetlerdeki yeri ve önemi iktisat literatüründe uzun yıllardır tartışılmaktadır. 1929 yılında meydana gelen Büyük Buhran'a kadar Klasik paradigmanın minimal devlet anlayışı hakimken, bu paradigmanın Büyük Buhran'a kapsamlı bir çözüm önerisi getirememesi bu görüşün sorgulanmasına yol açmıştır. Krize çözüm önerisi getiren Keynesyen anlayış, kamu harcamalarının artırılması vasıtasıyla kamu kesiminin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün artırılmasını önermiştir.

Kamu harcamaları; rekabet yaratmak, altyapı hizmetleri sağlamak, ulusal güvenliği temin etmek ve sosyal dengeyi oluşturmak suretiyle ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken; özel sektörü dışlama etkisi, uzun bürokratik süreçler, azalan getiri ve piyasa şartlarına geç uyum sağlanması gibi nedenlerle ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Çalışmada, devlet güdümlü planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan 12 geçiş ekonomisi 1996-2017 dönemini için ampirik olarak analiz edilmiştir. Bu çerçevede, panel veri analizine ilişkin birim kök testi, kısa ve uzun dönem eşbütünlüme testi ve nedensellik testi uygulanmıştır.

Yapılan birim kök testine göre, serilerin düzey değerinde durağan olduğu görülmüştür. Ardından, Westerlund panel eşbütünlüme testi yapılmış ve kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönem ilişkisinin tespit edilmesi için DOLSMG (Ortalama Grup Dinamik En Küçük Kareler) tahmincisi kullanılmış ve uzun dönemde kamu harcamalarında meydana gelen bir birimlik artışın ekonomik büyümeyi 0.21 birim azalttığı görülmüştür. Bununla birlikte, nedensellik testi sonuçları kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bunun en önemli nedenleri arasında, rekabetin tam olarak sağlanamaması, özel sektör yatırımlarının dışlanması ve kaynakların verimli ve etkin bir şekilde kullanılmaması gösterilebilmektedir.

Kaynakça

- Ağayev, 2012. "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eski Sovyetler Birliği Ülkelerinde Wagner Yasası Analizi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt. 7, No. 2, ss. 7-27.
- Balıkcıoğlu, 2016. "Fiscal Policy and Growth: Comparative Analysis of Russia and the other Post Soviet Union Countries", Journal of Business, Economics and Finance, Cilt. 5, No. 1, ss. 98-107.
- Barro, 1991. "Economic Growth in a Cross Section of Countries", The Quarterly Journal of Economics, Cilt. 106, No. 2, ss. 407-443.
- Breusch ve Pagan, 1980. "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics, Review of Economic Studies, No. 47, ss. 239-253.
- Dumitrescu ve Hurlin, 2012. "Testing for Granger Non-Causality in Heterogenous Panels", Economic Modelling, Cilt. 29, Sayı. 4, ss. 1450-1460.

- Esen ve Bayrak, 2015. “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Sürecindeki Türk Cumhuriyetleri Üzerine Bir Uygulama”, Bilig, No. 73, ss. 231-248.
- Landau, 1986. “Government and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960-1980”, Economic Development and Cultural Change, No: 35, ss. 35-75.
- Oktayer ve Susam, 2008. “Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt. 22, Sayı. 1, ss. 145-164.
- Pedroni, 2001. “Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels”, The Review of Economics and Statistics, Cilt. 83, Sayı. 4, ss. 727-731.
- Pesaran, 2004. “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, Cambridge Working Paper, Sayı. 0435.
- Pesaran, Ullah ve Yamagata, 2008. “A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross Section Independence”, Econometrics Journal, No. 11, ss. 105-127.
- Romer, 1989. “Human Capital and Growth: Theory and Evidence”, National Bureau of Economic Research Working Paper, No. 3173, Cambridge.
- Şanlısoy ve Ekinçi, 2019. “Wagner Yasasının Testi: Kazakistan Ekonomisi Bulguları”, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi”, Cilt. 7, No. 19, ss. 428-451.
- Taylor ve Sarno, 1998. “The Behavior of Real Exchange Rates During the Post-Bretton Woods Period”, Journal of International Economics, Cilt. 46, Sayı. 2, ss. 281-312.
- Uzay, 2002. “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı. 19, ss. 151-172.
- Westerlund, 2007. “Testing for Error Correction in Panel Data”, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, No. 69, ss. 709-748.